

ÇİN VE TÜRK İŞLEMELERİNDEKİ EJDERHA MOTİFİ¹

Öznur AYDIN*

Özet

Ejderha, farklı biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı olarak Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde yer almaktadır. Eski Türkçede yılanın karşılığı olarak luu, ejder, ejderha, nek, mar, büke, soğulcan, evran, dragon gibi pek çok isim kullanılmaktadır.

Ejderha figürü, Eski Türklerde sağlık ve mutluluk sembolü olarak görülmektedir. Çin Mitolojisinde ve Türk Mitolojisinde önemli bir yeri olan ejderha motifi, işlemlerdeki bölgesel tarzları ile farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada, ejderha motifinin Türk ve Çin Mitolojilerindeki anlamları ve işlemlerindeki uygulamalarına yer verilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ejderha, İşleme, Mitoloji, Motif*

Abstract

TDK dictionary defines dragon as a fearful tale monster which is designed in different forms. In Old Turkish, luu, dragon (ejder, ejderha), nek, mar, büke, soğulcan, evran were used as a meaning of snake.

Dragon figure had been used as sembol of health and happiness in the old Turkish people. In Chinese and Turkish mythologies, dragon motifs are very important, according to the region these motifs have different meanings and also materials and colors are changing. In this study, dragon motif's meaning in Turkish and Chinese Mithology and application on embroideries are discussed.

Key Words: *Dragon, Embroidery, Mithology, Motif*

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Öznur Aydın, Yrd. Doç., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Antalya, oznuraydin69@gmail.com

GİRİŞ

Çin’de tarihsel geçmişe sahip olan işleme; geleneksel yöntemlerin yanı sıra gelişmiş son teknoloji yöntemleriyle de yapılmaktadır. Günümüzde birçok fabrika konumunda iş merkezlerinde ve küçük ölçekli atölyelerde çok yaygın bir iş kolu olan işleme sanatı el sanatlarının vazgeçilmez ürünlerindedir. İç mekân süslemesinden, giysi ve aksesuarların yanı sıra insanların günlük yaşamının her safhasında karşımıza çıkmaktadır. Kumaş üzerinde farklı iplik ve tekniklerle değişik desenlerin işlenmesiyle meydana gelir.

ÇİN ve TÜRK KÜLTÜRÜNDE EJDERHA MOTİFİ

Ejderha motifi dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilirse de Türk mitolojisi ve sanatında da yer almıştır. Bu masal hayvanı, gök ve yer su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Türklerde özellikle erken dönemler de bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş ve bu efsanevi yaratık ön Asya kültürleri ile ilişkiye geçildiğinde anlamları zayıflamış ve daha çok kötülüğün simgesi olmuştur. Oysaki Çin mitolojisinde imparatorluk simgesi olan ve bazen hayat iksiri efsaneleri ile bağlantı kurulan ejder, bu yönüyle de Türkleri etkilemiştir. Türk mitolojisinde su, bolluk ve yeniden doğuşu simgelemektedir. Çin’de olduğu gibi aynı zamanda Türk hayvan takviminde de yıl simgesi olarak yer almıştır.

Türk kozmolojisinde yer ejderi ve gök ejderinden söz edilir. Yeraltında ya da derin sular da bulunan yer ejderi bahar döneminde yerin altından çıkar, pul ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselir ve böylece bulutların arasına karışır. Daha sonra yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refahın oluşmasına katkıda bulunur.

Uygur devrinde olumlu bir simge olmaya devam eden ejderin bazen ilahlarla ilgili olduğu anlaşılır. Gök çarkını bir çift ejderin çevirdiği düşünülür. Öte yandan Uygur mitolojisinde yarı insan yarı ejder özellikleri gösteren ejder hanlarından da bahsedilmektedir: bu halleri ile Fu-hsi ve Nu-wa tasvirlerini hatırlatır².

²² Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahtarları, Kabalcı yayınevi, 2002, İstanbul s.132-133.

ÇİFT VE TÜRKLERDE BAŞLI EJDER ŞEKLİNDE YAPILMIŞ KÖTÜLÜKTEN KORUYAN MASKELELER

Çift başlı ejder ve kötülükten koruyan maskelerin Türklere ait türleri başlangıçta göçebe sanatı bağlamında Çin, Orta Asya ve Hindistan'la karşılıklı etkileşim içinde biçimlendi. Çift başlı ejder ve çift ejder motifi Türkler arasında kötülükten koruyan maskeler gibi esas olarak dinsel bir çerçevede yer alan kozmik ve astrolojik figürler halinde görülür. Hsiung-nu ve Kök Türk ejder tapınmaları Çin kaynaklarında yer ve gök ibadetiyle bağlantılı olarak Çin kültüründekine benzer yakın bir biçimde tanımlanmıştır. "Gök ve su tanrısı" bir tane merkezi ve dört tanede ana yönlerde yer alan gök ejderin çeşitli yönleriyle görülür. Yer tanrısının da geniş su alanlarıyla ilgili ejder insan şekline bürünerek yeryüzüne inen bir tanrıdır. Çin kozmolojisine uygun olarak semavi ejder (Türkçe kök luu) doğunun ve ağacın simgesidir.

Erkek ejder görünümündeydi ve geleneksel olarak aevli, iri boynuzlu, tırtıllı yeveli, koca gözlü ve çıkıntılı burunlu, kanatlı ve uçmasını sağlayan bir kafa ile tasvir edilmiştir. Merkezi göksel ejder, fillere has bazı özelliklere sahiptir. Efsanevi sürüngenlerin yer altı cinsine özgü olabilecek özellikler taşıyan dişi ejderlerin tersine sorguçsuz, pulsuz, kör boynuzlu, pörtlek gözlü ve karnının altında sakladığı bir kuyruğu vardı.

Çift başlı ejderin göksel türü yaz gün dönümünde, Türklerin Kök Luu dediği Çinlilerin gök ejder takımyıldızı gökte başucu noktasına ulaştığında bir gök simgesi olmalıydı. Mevsim dönümlerinde Hsiung-Nular ve Kök Türkler atalarının gök ve yer ejderlerinin şerefine birçok ayin yaparlardı. Türkçe, Uygurca Budist metinler Hint takvimini kaydeder ve yine Kök Luu denilen, lütufkâr yağmur yağdırıcıları taşıyan gök gürültülü bulutlar gibi "kalp seması"nın en tepesine ulaşan Tantracı "ruhsal ejder" kavramını ifade eder.

Çin ikonografisine benzer yönlerde sahip olan Türk sanatında, dört ana yöne göre konumlandırılmış gibi görünen kozmik karakterli çift başlı ejder motifi kompozisyonları, tarihsel metinlerce de doğrulanmıştır. (Gök Türk kağanı Kültigin yazıtını büyük ayı takımyıldızının simgesi olan bir kaplumbağa taşır. Ve gökyüzünün ve

geleneksel güneyin simgesi çift başlı bir ejder üzerinden geçmektedir). Bulutlar arasında görünen gök ejderlerin yanında genellikle dört ana yönü ya da dört yönde gök gürültüsünü belirten haç bazen de daireler vardır. Hayat ağacının simetrik dalları ejder kafalarıyla sonlanır.

Yer altı ejderleri dört kozmik okyanus ya da nehir içinde yüzer. Ejderin incisi ya ışık saçan gök çizimlerini ya da su ile ilgili cevherleri veya yüce aklın simgesi **Körkle Moncuk'u** Türkçe karşılığı **Çintemani** dir. Kötülükten koruyan Türk maskeleriyle Çin T'ao-t'ieh'i arasında yakınlık özellikle T'ao-t'ieh öküz ve çift başlı ejder çağrışımlarıyla daha da netleşmektedir.

Cehennem dibindeki tehdit edici varlığı Uygur metinlerinde sık görülen Ölüm Makara'sı, Ölüm- Madar belki de yalnızca T'ao-t'ieh maskesinin bir benzeridir. Anantanın ve T'ao-t'ieh öküz özelliklerine benzer olarak, Prototürk ve Türklerde öküz-cinlerden haberdardır. Hatta 11. yy Türk ansiklopedicisi Kaşgari, Çiğil tanrısı ödü hatırlatan bir şekilde ud adını verdiklerini ileri sürer. Öd ya da ödle bir adımı geceyi, bir adımı gündüzü göstermektedir.

Hayat ağacının dibine dolanmış çift başlı ejder 8. ve 13. yy'lar arasında Uygur Bezeklik bölgesinde sık olarak tasvir edilmiştir. Orta Asya'da genellikle gölcük olarak tasvir edilen kozmik okyanustan Uygur sanatında sivri kısımları üst üste gelecek şekilde yerleştirilmiş bir çift koni ya da piramit olarak tasvir edilen **Sumeru** dağı tasvir edilir. Görünüşe bakılırsa piramitlerin Trikula Kayasını işaret eden birleşme noktasında bir çift yer, bir çift gök dört ana yön ejderinin yeri, Türkçede **Tügzin** denilen dört kat düğümle düğümlenmiştir. Ejderler geleneksel tarzda pençeleriyle inciler tutarlar **Sumeru** dağı üzerinde bir çift küçük bir çift büyük insan figürünün üzerinden hayat ağacı yükselir. Aynı tür bir kompozisyon parçasında ise bir çift iki başlı ejder gösterilir, su çifti gölcükte yüzer, hava çifti gölcük üzerinde uçmaktadır. Farklı isimler ve anlamlarda tanımlanan bu tema ve kompozisyonlar Türk sanatının sonraki Budist, Şamanist kısmen İslami sanat tarihi boyunca tekrarlanmıştır.

Selçuklu ya da Timurlu ya da Osmanlı İslam sanatına tasvir edilen göksel figürlerin benzeri uğurlu maskeleri, gök cisimlerinin veya unsurların kişileştirmeleri olmuştur.

Bunlar İslami dönem içerisinde şeriata aykırı olsalar da uygulamalarda hoş görülmüşlerdir. Gelenekler unutuldu boynuzlarını ve pullarını kaybeden göksel ejder bazen bir yılanı benzedi. Kökeni bilinmeyen ancak Timur döneminin bir sanatçısı olan Muhammed Siyah Kalem isimli ressam, ekliptik ejderi gök ejderin geleneksel özelliklerini taşımayan ama karnında yalnızca Çin Türk 12 hayvanlı takviminin ve ay menzillerinin kişileştirmelerine tekabül eden figürler ve maskeler taşıyan bir natüralist fil başlı ejder olarak tasvir etmiştir. Bununla birlikte çift başlı ejder insan ve hayvan biçimli maskelerin eski örnekleri Timurlu ve Osmanlı sanatında kötülükten koruyucu maske özellikleri taşıyan şeytan tasvirlerinde giyim denilen ve at üstünde mızrak oyunu oynarken takılırdı. Bayrak direklerinin âlemlerinde, kılıçlarda, mezar taşlarında, bazen çelişkilide olsa İslami kitabelerde hatırlanmaya devam etmiştir.³

Çin mitolojisinde ejderha birçok hayvanın karışımından oluşan bir varlık olarak tasvir edilir. Erkek geyiğin boynuzları, canavarın gözleri, yılanın boynu, ineğin kulakları, kartalın pençeleri, sazan balığının pulları, kaplanın ayakları vardır. Kafasının üzerinde yer alan bir parça sayesinde havalanabilir, bazı ejderhaların kanatları vardır. Çin felsefesindeki yin-yang ejderhanın pullarında kendini gösterir. Ejderhanın 117 adet pulunda 81 tanesi iyilik (yang), 36 tanesi kötülük (yin) simgeler. Bu sebeple ejderhada tıpkı su gibi biraz koruyucu biraz yok edici özellik taşır. Çin imparatorunun sembolü ejderhadır. Ejderhalar Çin'de kurak olan kış mevsiminde derin bir uykuya dalarlardı. Gövdelerini korumak için böyle bir dönemsel uykuya ihtiyaç duyan ejderhaların bu sessiz dönemleri kuraklığa ve sıkıntıya yol açardı. İlkbahar ile birlikte ejderhalar uyanır ve birbirleri ile savaşmaya başlarlardı. Ejderha savaşları Çin mitolojisinde çok büyük coşkuyla karşılanırdı. Çünkü bu savaşlarla birlikte gök gürlemeye başlar, yağmurlar yağar toprak canlanırdı.

³ Emel Esin, Türk Sanatında İkonografik Motifler, kabalcı yayınevi, İst, 2004, s. 151-165.

Fotoğraf 1-2-3: Mitolojik ejderha çizimleri.

İŞLEMELERDE KULLANILAN EJDERHA ÇEŞİTLERİ

En güçlü olan gökyüzünde oturan **lung** boynuzsuz ve okyanuslarda yaşayan **li**, pullu olan ve derinliklerde bataklıklarda yaşayan **chiao**. Bunların arasında **lung** en otantik tür olarak kabul edilir. Üzerinde dokuz farklı canlıyı andıran biçim ve benzerlikler vardır. Devenin başı, geyiğin boynuzları, tavşanın gözleri, ineğin kulakları, yılanın boynu, kurbağanın beli, sazanın kuyruğu, kuşun pençesi, kaplanın avuç içi gibidir. Çok çeşitli tipleri olan ejderhaların bazıları boynuzlu bazıları boynuzsuz bazıları kuyruklu bazıları kanatsız olabilir. Derinliklerde ve bataklıklarda yaşayan **Chiao** gökyüzündeki ejderhadan az da olsa farklıdır. Uzun ve dört bacaklı olmasına rağmen yılanı andıran boynuzları olmayan kısa boyunlu küçükbaşlı olarak tarif edilir. Bir başka tanımda ise, ipek böceği kadar küçülebileceğini ya da şişerek dünyayı ve cenneti kaplayacağı söylenmektedir.

K'uei, ejderhanın ilkel bir biçimi olarak bilinir. Bu yararlı bir yaratıktır. Hırs ve aç gözlülüğün sebep olduğu günahın etkisine karşı korunmak için kullanıldığı söylenir. Genellikle eski Çin bronz biçimlerinde görülür. Diğer türlerden **Celestial** ejderha tanrının konaklarını korur ve destekler ruhani ejderha yağmur ve rüzgârları yaratır, saklı hazinenin ejderhası serveti ölümlü gözlerden korur. Sarmal ejderha sularda yaşar **Lu** nehrinde yaşayan sarı ejderha efsanesi imparator **Fuhsi**'nin yazılarının bir unsuru olarak sunulur.

Dokuz farklı karakterde ejderha olduğu söylenir her birinin özel karakteri:

1. **Pulao:** Zillerin ve gonkların tepelerine oyulur. Özelliği ise düşmanı olan balınaya saldırırken yüksek sesle ağlamasıdır.
2. **Chiuniu:** Kemanların vidalarına oyulur, özelliğini müziğe borçludur.
3. **Pihsi:** Taş tabletlerin üstlerine oyulur. Dişi ya da erkek kaplumbağaları temsil ettikleri de söylenir. Mezar taşlarında kaide olarak kullanılır nehir tanrısıdır ve doğaüstü güçleri olduğuna inanılır.

Fotoğraf 4: Pekin, Dongyue tapınağı bahçesindeki pihsi ejderha örneği,
Ö.Aydın2007.

4. **Pahsia:** Ağırıkların taşınmasına yardımcı olmak için taş eserlerin ortalarına oyulur.

Fotoğraf 5: Pekin, Dongyue tapınağı bahçesi Pahsia ejderha örneği,
Ö.Aydın2007.

5. **Chaofeny:** Tapınakların saçaklarına tehlikelere karşı oyulur.

Fotoğraf 6: Pekin yazlık saray Chaofeny ejderha örneği, Ö.Aydın2007.

6. **Chihwen:** Suya duyulan sevgiden dolayı köprülerin girişlerine oyulur ve su bulmak için çatıların üzerine ve yangından korunmak için balıkla havaya kalkmış kuyruklu bir şekilde sembolize edilirdi.

Fotoğraf 7-8: Pekin yazlık sarayı bahçesi Chihwen ejderha örneği, Ö.Aydın2007.

7. **Suanni:** Budanın tahtına oyulur ve dinlenmeyi temsil eder.

Fotoğraf 9: Moğolistan Cengiz Han Müzesi Suanni ejderha örneği, Ö.Aydın2007.

8. **Yaitzü:** Kılıçların kabzalarına oyulurdu, avlanma gücü verirdi.
9. **Pikan:** Hapishanelerin kapılarına oyulurdu onun gücünü ve enerjisini kullanmak hoşlarına giderdi ve tek boynuzla simgelenirdi.⁴

Long lung birçok değişik mitolojik ve kozmolojik kavramı bünyesinde birleştiren ejderha, Çin'in en karmaşık simgelerinden biridir. Gerçekte long sözcüğü birbirinden çok farklı canlıları kapsamaktadır. Batıdaki ejderha kavramının tam aksine Çin ejderhası iyi huylu ve zararsız bir yaratıktır. Doğal gücün ve verimliliğin bir simgesidir. Han hanedanında M.Ö.206- M.S.220) itibaren ejderha göğün oğlu imparatorluğunda simgesi olmuştur. Pullu hayvanın birincisi Çin burçlar kuşağın da 5. Hayvanıdır. Ayrıca yönlerin dört yaratığından biri olan ejderha güneşin doğduğu yer ve verimlilik bahar yağmurları ve genel olarak yağmur bölgesi olan doğu ile birleştirilir. Mavi yeşil ejderha adı verilir ve karşıtı, batının ve ölümün hükümdarı beyaz kaplandır.

Bir kadının bir veya birkaç ejderha doğurabileceği inancı çok yaygındı. Long sözcüğüne birçok mekân adında rastlanır “anne- göl, ejderha-anne” gibi sözler çok yaygındır. Dokuz sayısı erkekliği simgelediğinden çoğu zaman ejderha ile bağdaştırılır. Yi Long Jiu Zi, Gez i Bie ejderhanın dokuz oğlu var her biri birbirinden değişik deyimi sık sık genç çiftlere iyi şanslar dilemek için kullanılır.

GİYSİDE KULLANILAN EJDERHA MOTİFİNİN ANLAMI

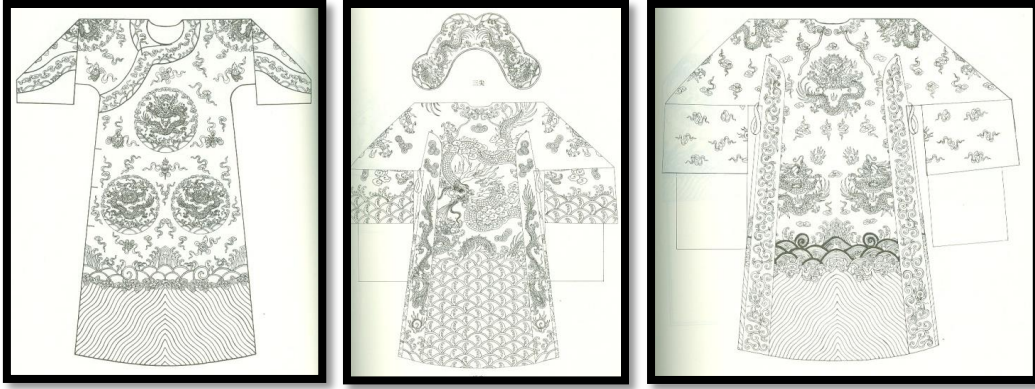
Ejderha pençeleri üst sınıfa ait kişilerin giysileri üzerindeki ejderha pençesi sayısı kişinin rütbesini gösterir imparatorun elbisesindeki ejderhanın beş pençesi vardır. Beş pençeli ejderha mutlak gücün sembolüdür, dört pençe prensi, üç ve daha azı bir memura ait giysiyi tanımlamaktadır. Ejderha ve Anka ise evliliği simgeler. Ejderha ve her birine değişik yetenekler bahşedilmiş dokuz oğlu: ilki ağır şeyleri taşıyabilir, ikincisi yangınları söndürebilir, üçüncüsü çan gibi ses çıkarır, dördüncüsü kaplan kadar

⁴C.A.S. Williams, Chinese Symbolism & Art Motifs, Boston, Rutland,Vermont,Tokyo, tutle publishing,2004,s.132-141, 137.

güçlüdür, beşincisi yemek sever, altıncısı su sever, yedincisi cesur ve dövüştür, sekizincisi aslan gibi kuvvetlidir, dokuzuncusu keskin bir gözlemcidir.⁵

Fotoğraf 10-11-12: İmparator ve imparatoriçeye ait ejder desenli ipek giysiler, Ö.Aydın 2009.

Fotoğraf 13-14-15: İmparator ve imparatoriçeye ait ejder desenli ipek giysilerin çizimleri, Ö.Aydın 2009.

Yumurta amblemi ise doğanın çift etkisini simgeler, potansiyelin incisidir. Prof. Giles bu inciye “gece parlayan inci” der ve onu yakuta benzetir. Çin’de hanlıklardan imparatorluklara kadar tüm imparatorluk giysileri olan paltoların kollarında tarif edilen bu inci için kavga eden iki ejderha işlenmiştir. İmparator Chi long bir gün bir yılanı ilaç verir ve onun hayatını kurtarır. Daha sonra bir akşam aynı yılanı tekrar görür ağzında mükemmel bir inci tutmaktadır ve onu ağzından tükürür. Majesteleri ejderhanın

⁵ Wolfram Eberhard, Çin Simgeleri Sözlüğü, kabalcı yayınevi, İst.,2000s. 104-107.

oğluyum der. Hayatını kurtardığı için ona borçlu olduğunu ve şefkatinin bedelini ödemek için kendisine bu inciyi getirdiğini söyler Chi Long inciyi kabul eder ve onu kralına gösterir. Kral onu salona koyar parlaklığı ile geceyi gündüze çevirebilmektedir.

Fotoğraf 16: Ejder motifi, Ö.Aydın 2009.

EJDER MOTİFİNİN ANADOLU İŞLEMELERİNDEKİ KULLANIMI

Kökeni Yahudilere kadar uzanan bir efsaneye göre yarı insan yarı yılan görünümlü Şahmeran hastaları iyileştiren ve can veren bilgelik sembolü bir yaratıktır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki inançlara göre kadını, dolayısıyla doğurganlığı ve bereketi simgeleyen yılanın evrenselliği, Eliade, Alexandre Krappe gibi etnologlar tarafından açıklanmıştır. Hindistan’da çocuk isteyen kadınlar kobra yılanı besliyor, Angola’da kadının bereketini sağlamak için gelin yatağının altına tahtadan yılan heykeli konuluyor, Brezilya’da bir kabilede kısır kadınların kalçalarına yılanla vurarak tedavi yöntemi uygulanıyordu. Anadolu’da ise Şahmeran resimleri özellikle uğur getirsin diye, daha çok genç kız ve kadınlar tarafından alınıp yatak odasına asılıyordu.

Bugün Anadolu köylünün olduğu kadar büyük kentlerdeki aydınların ve koleksiyoncuların duvarlarını süsleyen yılanların şahı “şahmeran” resimleri, özellikle doğu ve güneydoğu yöre halkının inanç ve gelenekleri doğrultusunda, evlerinde mutlaka bulundurdukları bir resimdir.

Şahmeran hikâyesi:

“Beni İsrail zamanında Danyal adında gayet âlim ve hekim bir kimse vardı. Hasta olup öleceğini anladığı zaman, hamile karısına doğacak çocuğun ilimde çok üstün olacağını söyler ve ona büyüünce vermesi için bir kitap

emanet eder. Camsap adındaki bu erkek evlat okula gittiği zaman bile bir şey öğrenemeyince geçinebilmek için annesi ona, dağdan getireceği odunları satmasını söyler. Oduncularla ormana giden Camsap, bir gün tesadüfen ağzına kadar bal dolu bir kuyu keşfeder. Arkadaşları kuyudaki balı tulumlara doldurup kentte satarlar, kuyunun dibinde kalan balı almak için kuyuya inen Camsap’ı ise, bal parasının yarısını istemesinden korkarak orada bırakırlar. Üstünü taş ve toprakla kapatırlar. Kuyuda bir akrebin çıktığı deliği bıçağıyla oyarak tünel kazan Camsap, cennete benzeyen envai çiçek ve yemişlerle dolu bir yere ulaşır. Burada mücevherlerle süslü bir taht üzerinde duran insan başlı yılanların şahı “Şahmeran” ile karşılaşır. Şahmerandan hekimliğe dair önemli, bilgiler öğrenen ve yeryüzüne dönen Camsap, daha sonra başına gelen olaylarda üstün hekimliğini gösterir.”⁶

Bu uzun hikâyede ayrıca, Şahmeran’ın etini yiyen hasta hükümdarın iyileşmesinden de anlaşıldığı gibi, yılanın canlandırıcı, yani yaşatıcı özellikleri olduğu da vurgulanır. Halk resimlerinde şahmeran başında boynuzlu süslü tacı, yine taçlı yılanbaşı kuyruğu ve yılanbaşlarından oluşmuş birçok ayaklarıyla mitolojik bir yaratık olarak gösterilmiştir.

Fotoğraf 17-18: şahmeran desenli işleme örnekleri, Ö.Aydın, 2009.

⁶Neveser Aksoy, Cam altında yirmi bin fersah, *unutulmaya başlayan bir halk sanatımız: cam altı resimleri*, yapı kredi yayınları, İst., 1997, s. 40

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

- 3000 yıl önceye dayanan Çin işlemleri zengin renk ve motifleriyle 56 etnik grubun çok farklı teknik ve malzemeleriyle yaşamın her kesiminde kullanılarak günümüze kadar yaşattığı bir halk sanatıdır. Çin'in güney bölgesinde yaşayan bazı gruplar okuma yazma bilmedikleri için büyüklerinin anlatmış oldukları önemli olayları ve halk hikâyelerini işleyerek unutulmaz hale getirmişlerdir. Bunlar Pekin ve birçok büyük şehirlerdeki müzelerde ve tekstil araştırma enstitüsünde antropolog ve etnologlar tarafından toplanıp tasnif edilerek yeni kuşaklara tanıtılmak adına sergilenmektedir.
- Uygur mitolojisinde yarı insan – yarı ejder özellikleri gösteren ejder hanlarından (Fu-hsi ve Nu-wa) Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde “Mardin-Diyarbakır ve çevresinde “Şahmeran” tasvirleri ile benzerlikler gösterir.
- Çin'deki ejderha motif tasvirlerinde çok farklı hayvanların güçlü ve belirgin özellikleri günümüze kadar devam etmesine rağmen Selçuklu ve Timurlu ya da Osmanlı İslam Sanatında çift başlı ya da yılan şekline dönüşen ejder şifa ve uğur anlamı taşır.
- Günümüzde geleneksel yöntemlerin yanı sıra, mükemmel son teknoloji yöntemleriyle birçok fabrika ve küçük ölçekli atölyelerde de üretilmektedir. Çok zengin bir ürün yelpazesine sahip olan bu işlemler (insan ve mekânın) her noktasında karşımıza çıkar.
- Çin'in önemli bir ticari ürünü olan ipek ve ipekli işlemlerdeki ejder motiflerinin mitolojik anlam yükleri Türklerde de hayat iksiri, şifa, güç, kuvvet simgesidir. Bolluk ve yeniden doğuşu simgeler.
- Büke motifi, stilize edilmiş bir yılan şekli olup, boynuz üzerine oyularak yapılmaktadır. Büke motifi, kılıç ve kırbaç kabzalarında, kınlarında boru olarak kullanılmaktadır.
- Ordos levhalarında, Sibiryaya göçebe sanatında Porthé bayraklarının üstünde, Köktürk devri Türkistan duvar resimlerindeki bayraklarda, Evren başı olarak tekrarlanan “Buri” maskesi, Kök-Türklerin bayrağının tepesinde ve Uygur duvar resimlerinde görülmektedir.

- Nagy - Szent – Miklos'da bulunan Türkçe yazılı altın kapların birindeki bars (pars) veya aslan başlı yılan şekli ise, Kuşan devri Amu Derya prototipine çok benzemektedir. Peçeneklerin Kuşan devrinde bile Batı ve Güney Türkistan tesirine girdiğine işaret edebilir.
- Yılan, kültür ve sanat tarihi açısından da dünya da olduğu kadar Türkiye'de de çok işlenen verimli, doğurgan bahisler arasındadır. İstanbul Arkeoloji Müzesindeki yılanlı bakır sikke, Diyarbakır Müzesindeki yılan motifli Artuklu mezar taşı, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Otomata'daki yılan çizimli resim, Konya Silledeki bir kilisede bulunan yılan (ejder) motifi görülmektedir. 1270'lerde Aksaray ve Kayseri'de yaptığı büyü resimlerinden birinde Malik Ebu Hanefinin elinde kamçı şeklinde bir yılan tutan tasvirine rastlanır.
- Selçuklu sanatındaki ejder, Uzakdoğu ve Orta Asya'da kabul edildiği gibi kudret ve bereket getirici özellikler taşır.
- Anadolu Selçuklu Beylikler dönemi sanatında taş kabartmalarda, madeni kapı tokmaklarında, ahşap kapı bezemelerinde, çini ve seramiklerde işlenmiş yılan (ejder) motifinin kaynağı İç Asya ve Uzak Doğu sanatına dayanır. Çift baş ve birbirine sarılmış ejder Kubadabad Sarayı çinilerinde, Ahlat mezar taşlarında, Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese portalinde görülür.⁷
- Günümüze ulaşmış en erken örnekler 15. Yy.a aittir. (Çin, Azerbaycan, İran; Anadolu) ejder motifi Türk sanatına Çin sanatından geçmiştir. Ve eski Türkçe metinlerde büke, evren, luu, abırğa, acırğa, indel- endek diye tanınan ejder motifi Anadolu da, günümüzde halk arasında ejder, ejderha, şahmeran, yılan, eyri, g(k)ıvrım, dolaşık, yılan dolandı, evren, dolaşa evren isimleriyle tanınır. Bu motiflerle süslenen halı ve düz dokuma yaygılar kendi yörelerinde aynı isimlerle anılırlar.⁸

⁷ Fuat Yöndemli, Tarih Öncesinden Günümüze Yılan, Piramit Yayıncılık, Ankara;2004, s. 182-210

⁸ Bekir Deniz, Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara,1998, s. 102-108

- Azerbaycan halı sanatında ejder motifinin hem eski Türk mitolojisinden gelen iyilik, su ve bolluk, bereket sembolü olarak işlendiği, hem de Avesta ‘dan gelen kötülük, şer sembolü olarak işlendiği örnekler vardır.
- 16.-17. yy. Safevi Sarayı atölyelerinde saray ressamı tarafından hazırlanan desenler dokunmuştur. İpek saray kilimlerinde de ejder motifleri görülmüştür. (bolluk, yağış, bereket, mutluluk anlamında kullanılmıştır.)
- Ejderhalı halılar (bendi- Rumi), kollarla oluşturulmuştur.⁹

⁹ Valide Paşayeva- Nazim Paşayev, Ejder Desenli Azerbaycan Halıları, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, Erzurum, 2005, s. 101-115

KAYNAKÇA

AKSOY, N., Cam altında yirmi bin fersah, unutulmaya başlayan bir halk sanatımız: cam altı resimleri, yapı kredi yayınları, İst., 1997.

ÇORUHLU, Y., Türk Mitolojisinin Anahtarları, kabalcı yayınevi, 2002, İstanbul.

Deniz, B., Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara,1998.

EBERHARD, W. Çin Simgeleri Sözlüğü, kabalcı yayınevi, İst.,2000.

Esin, E., Türk Sanatında İkonografik Motifler, kabalcı yayınevi, İst, 2004.

PAŞAYEVA, V. - PAŞAYEV, N., Ejder Desenli Azerbaycan Halıları, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, Erzurum, 2005.

WILLIAMS, C.A.S., Chinese Symbolism & Art Motifs, Boston, Rutland,Vermont,Tokyo, tutle publishing,2004.

YÖNDEMLİ, F., Tarih Öncesinden Günümüze Yılan, Piramit Yayıncılık, Ankara;2004.